

Zwartwerkers in Nederland

Jaarlijks heeft vijf tot tien procent van de mensen tussen 16 en 65 jaar inkomsten uit arbeid die ze niet opgeven aan de fiscus of uitkeringsinstantie. Vooral jonge mensen zijn goed vertegenwoordigd op de zwarte-arbeidsmarkt. In tegenstelling tot 25 jaar geleden werken mensen met een uitkering nu minder zwart dan gemiddeld.

BRUGT KAZEMIER
Wetenschappelijk
medewerker bij het
Centraal Bureau
voor de Statistiek

Het meten van zwarte inkomsten is complex. Een opmerkelijk voorbeeld is de speciale uitgave van de Eurobarometer over zwart werk in Europa (Europese Commissie, 2007). Volgens dit onderzoek behoort Nederland tot de landen waar het meest zwart wordt gewerkt. Dit verschilt sterk van de resultaten van ander onderzoek. De algemene opvatting is dat zwart werk vooral veel voorkomt in landen als Italië, Portugal en Bulgarije. In de Eurobarometer daarentegen scoren deze landen opmerkelijk laag.

Volgens Renooy (2007) worden er in de Eurobarometer twee verschillende fenomenen gemeten. In Noord-Europa zijn het vooral individuen die zwart werken. Het gaat om kleine baantjes, korte duur en lage bedragen. In Zuid- en Oost-Europa heeft zwart werk een meer structureel karakter. Het gaat daar vaak om werknemers die een aanzienlijk deel van hun salaris zwart ontvangen.

METHODOLOGISCHE ASPECTEN

Net als bij gewoon werk zijn er ook bij zwart werk altijd minimaal twee partijen betrokken: de opdrachtgever en de uitvoerder. Er is ervoor gekozen om via persoonsenquêtes de uitvoerder te benaderen. Daarmee blijft zwart werk door bedrijven buiten beschouwing.

Het onderzoek is gestart in 2006 met een experiment om na te gaan of een vorm van *mixed-mode*-enquëtering (via in-

ternet voor wie internet heeft, via de post of de telefoon voor de respondenten zonder internet) zou voldoen. Het voordeel van *mixed-mode*-enquëtering is dat het relatief goedkoop is in vergelijking met *face-to-face*-enquëtering en voor een deel niet de nadelen heeft van louter internetenquëtering. Ter vergelijking is op kleine schaal een traditionele *face-to-face*-enquëte gehouden. De uitkomst van dit experiment was dat in het internetdeel naar verhouding meer mensen toegaven zwart te werken (bijna zeven procent) dan in de andere onderdelen van de *mixed-mode*-enquêtes, maar minder dan in de *face-to-face*-enquêtes (ruim negen procent). Met zwart werk wordt bedoeld dat iemand voor een ander werkt waarbij de betaling niet aan de belasting of uitkeringsinstantie wordt opgegeven. Daarbij zitten dus ook inkomsten die, als ze wel waren opgegeven, niet belast zouden worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor relatief geringe verdiensten van mensen zonder eigen inkomen of uitkering.

Met name bij gevoelige onderwerpen is de wijze waarop mensen worden benaderd van groot belang. Hoe groter de anonimiteit van de respondent, des te groter de kans dat de antwoorden op vragen naar een gevoelig onderwerp correct zijn (Dillman, 1978; 2000; Nederhof, 1985). Daarom werd op voorhand verwacht dat in de internetenquêtes naar verhouding meer mensen zouden toegeven zwart te werken dan in de *face-to-face*-enquêtes. Dit bleek echter niet het geval. De vermoedelijke reden is dat zwart werken voor velen geen taboe-onderwerp is. Dit bleek ook uit Kazemier en Van Eck (1986) en Van Eck en Kazemier (1988; 1989). De aanwezigheid van een interviewer blijkt eerder een prikkel om zwart werk toe te geven dan een belemmering.

Er is besloten om verder te gaan met louter internetenquêtes. In 2007 tot en met 2010 is ieder jaar aan een randomsteekproef van 10.000 mensen van 16 tot 65 jaar oud gevraagd mee te werken aan het onderzoek. Gemiddeld werd de vragenlijst door een kwart van de aangeschrevenen ingevuld, wat niet ongebruikelijk is voor internetenquêtes. Vijf tot ruim zes procent van de respondenten gaf toe zwart te hebben gewerkt. Gemiddeld ging het om 700 euro zwart inkomen op jaarbasis.

KARAKTERISTIEKEN VAN ZWARTWERKERS

Ruim de helft van alle mensen die toegaven zwart te hebben gewerkt was jonger dan 25 jaar. Deze grote participatie beïnvloedt de resultaten van de andere variabelen die zijn onderzocht. Daarom is bij de presentatie van de uitkomsten in figuur 1 deze specifieke groep meestal expliciet buiten beschouwing gelaten. Naast vooral jonge mensen hebben mannen, mensen met een technisch opleiding, mensen met een klein wit baantje, en mensen die (wit) werken in de landbouw, de bouw, de horeca of de sectoren cultuur, sport en recreatie relatief vaak geantwoord zwart te werken.

Als de jongeren wel worden meegenomen in de cijfers, dan zijn vooral de percentages zwartwerkers bij mensen met een baan in de horeca en in de sector cultuur, sport en recreatie aanzienlijk hoger: gemiddeld 14,75 en 12,5 procentpunt in plaats van 4,75 en 5,5. Dit betekent dat in deze sectoren vooral jongeren naast hun witte inkomen ook nog een zwart inkomen verdienen. Meer dan één op de vier jongeren tot 25 jaar die toegaven zwart te werken, werkt in een van deze sectoren.

Ook het hebben van de juiste relaties is een pre. Desgevraagd zegt 55 procent van de respondenten een of meer zwartwerkers te kennen. Een op de elf hiervan zegt ook zelf zwart te werken, tegen minder dan één op de honderd voor wie geen zwartwerkers zegt te kennen.

Schulden en een hoge marginale belastingdruk (hoog inkomen) lijken niet van doorslaggevend belang. Een verondersteld groot risico om gepakt te worden lijkt een reden om zich niet op de zwarte-arbeidsmarkt aan te bieden.

Om na te gaan welke variabelen het belangrijkste zijn is een logistische regressie uitgevoerd. De resultaten van deze regressie staan in tabel 1. In eerste instantie zijn alle eerder beschreven variabelen opgenomen in de analyse. Daarna zijn stapsgewijs de minst significante variabelen uit de vergelijking verwijderd totdat alleen variabelen met een significantie-niveau van tien procent of beter overbleven.

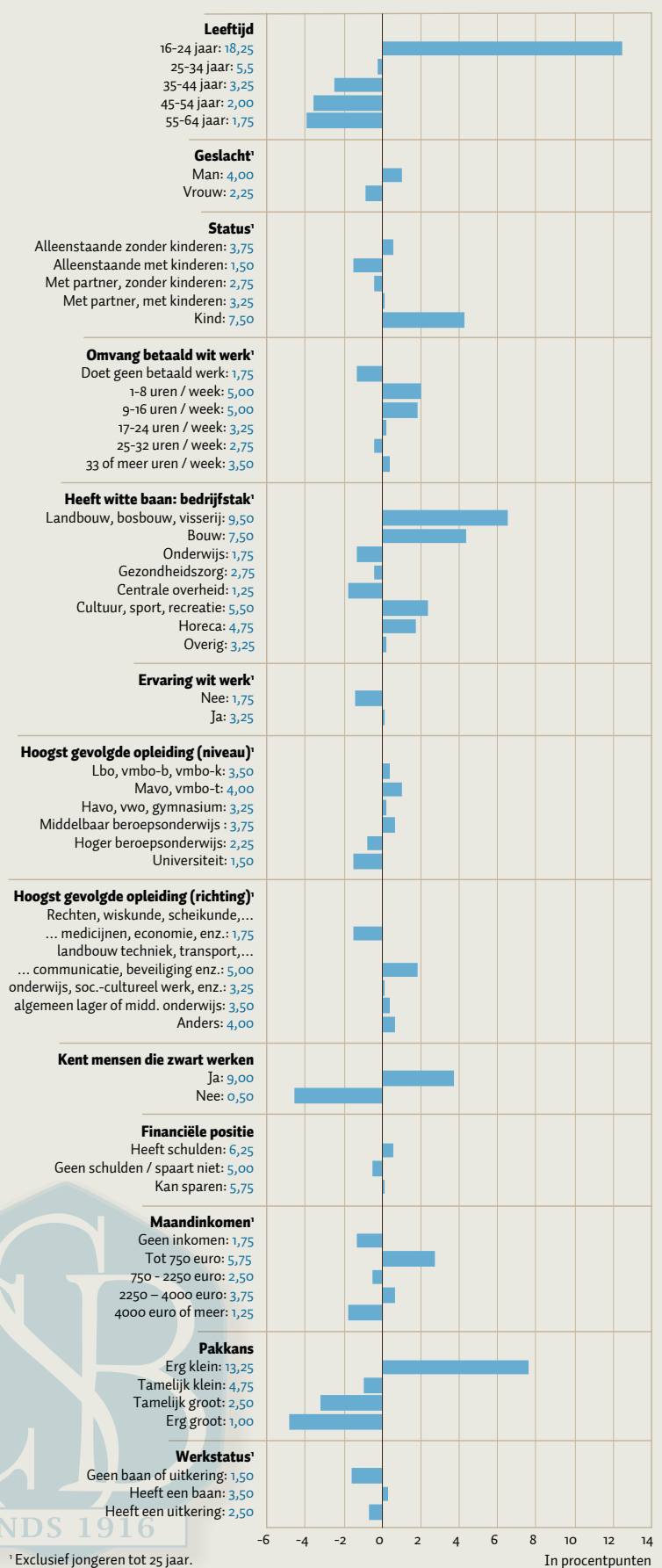
Belangrijke determinanten om zwart te werken zijn leeftijd, het kennen van anderen die zwart werken, de pakkans, het hebben van een kleine baan, het hebben van technisch werk en de bedrijfstak waarin men werkzaam is. Voor deze variabelen zijn de coëfficiënten positief. Mensen met een hogere opleiding werken significant minder zwart, evenals ouderen.

In grote lijnen komt dit overeen met de uitkomsten van eerder onderzoek over de periode 1983–1984 (Kazemier en van Eck, 1986; van Eck en Kazemier, 1989). Er zijn echter twee opvallende verschillen. Het eerste is dat de variabele geslacht niet meer significant bijdraagt aan de verklaring van zwart werk. Mannen en vrouwen werken even vaak zwart tenzij zij anders scoren op kenmerken als de ingeschatte pakkans, aantal wit gewerkte uren en type wit werk. Dit weerspiegelt de veranderde arbeidsmarktpositie van vrouwen in de afgelopen vijftientig jaar.

Een tweede opmerkelijk verschil is dat het hebben van een uitkering tegenwoordig niet significant van invloed is op de participatie op de zwarte-arbeidsmarkt. Dit komt doordat het nu veel moeilijker is om voor een uitkering in aanmerking te komen. Arbeidsongeschikten zijn nu veel minder dan vroeger in staat om (zwart) te werken. Daarnaast is de opsporing van sociale-verzekeringsfraude nu veel efficiënter dan 25 jaar geleden (Goudswaard en Heerma van Voss, 2006). Daardoor

Zwartwerkers naar achtergrondkenmerk en motief, afwijking van het gemiddelde, 2007-2010

FIGUUR 1

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

schatten uitkeringsontvangers in tegenstelling tot vijftientig jaar geleden, de kans om gepakt te worden aanzienlijk hoger in dan anderen. Beide, kansarmer op de (zwarte-)arbeidsmarkt en een hogere perceptie van de pakkans, maken dat mensen met een uitkering nu minder vaak zwart werken dan anderen.

Bij deze conclusie past enige voorzichtigheid. Zwart werken mag dan in het algemeen worden beschouwd als een niet al te ernstig vergrijp, dit betekent nog niet dat iedereen zwart werk even gemakkelijk toegeeft. Vooral mensen voor wie de sanctie bij ontdekken relatief zwaar is, zullen terughoudender zijn. Dit geldt niet alleen voor mensen met aanzienlijke zwarte inkomsten, maar ook voor mensen met een uitkering. Zij kunnen immers naast een boete ook een deel van hun uitkering verliezen. En omdat de pakkans en mogelijke sanctie in de loop van de tijd zijn veranderd, kan ook de antwoordbereidheid van deze groep in de loop van de tijd zijn veranderd. De mate waarin dit is opgetreden is niet bekend. Conclusies voor deze groep moeten daarom met de nodige voorzichtigheid getrokken worden. De verschillen tussen de jaren tachtig van de vorige eeuw en nu zijn echter dermate groot dat deze niet alleen zijn toe te schrijven aan verschillen in antwoordbereidheid, maar ook daadwerkelijke ontwikkelingen weerspiegelen.

CONCLUSIES

Hoewel enquêteren via internet anoniemer is dan face-to-face, levert deze laatste wijze van enquêteren hogere resultaten. De reden hiervan is waarschijnlijk dat zwartwerken in Nederland niet als een ernstig vergrijp wordt gezien. Het gaat dan vaak ook om relatief kleine bedragen. De aanwezigheid van een enquêteur of enquêtrice heeft blijkbaar geen negatief effect op de beantwoording.

Afgaande op de enquêtes heeft jaarlijks vijf tot tien procent van de mensen tussen 16 en 65 jaar oud inkomsten uit arbeid die ze niet opgeven aan de fiscus of uitkeringsinstantie. Daarbij gaat het veelal om kleine bedragen, gemiddeld zevenhonderd

Participatie op de zwarte arbeidsmarkt, 2007-2010

TABEL 1

	Marginaal effect
Omvang huishouden	In procenten
- 1 persoon	0,66**
- 2 twee of meer personen	referentiegroep
Pakkans	
- erg klein	4,98*
- tamelijk klein	0,44*
- tamelijk groot	ref.
- erg groot	-2,75*
Leeftijd	
- natuurlijke logaritme	-3,73*
Opleiding	
- hbo, universiteit	-1,02*
- overig	ref.
Maandinkomen	
- natuurlijke logaritme (geen inkomen = 0)	-0,42*
- geen inkomen	-1,50*
- niet waargenomen (2010)	-1,96*
Wit betaalde uren	
- 1-16 uur per week	1,27*
- geen of meer dan 16 uren per week	ref.
Wit werk: type	
- technisch	1,63*
- anders	ref.
Wit werk: bedrijfstak	
- landbouw, bosbouw, visserij	3,36*
- bouw	1,05**
- cultuur, sport, recreatie	1,83*
- horeca	1,46*
- anders	ref.
Kent mensen die zwart werken	
- ja	0,98*
- nee	-2,24*
- niet waargenomen (2007), weet niet	ref.

Nagelkerke $R^2 = 0,264$; $N = 10018$

*/** Signifcant op respectievelijk vijf- en tienprocentniveau.

euro per jaar. Dit is niet veel anders dan 25 jaar geleden. Ruim de helft van de zwartwerkers is jonger dan 25 jaar. Mensen die anderen kennen die zwart werken, werken zelf ook relatief vaak zwart. Een verondersteld hoge pakkans weerhoudt mensen te participeren op de zwarte arbeidsmarkt.

In tegenstelling tot de jaren tachtig van de vorige eeuw werken mensen met een uitkering minder vaak zwart dan mensen met een baan. Dit komt doordat mensen die nu van een uitkering moeten rondkomen in doorsnee kansarmer zijn dan mensen die vijftientig jaar geleden een uitkering hadden. Bovendien is de controle effectiever, en als gevolg daarvan de gepercipieerde pakkans. Ook zijn de strafmogelijkheden groter dan toen. Het gevoerde beleid om zwart werk door mensen met een uitkering terug te dringen lijkt effect te hebben gehad.

LITERATUUR

- Dillman, D.A. (1978) *Mail and telephone surveys: the total design method*. New York: Wiley.
- Dillman, D.A. (2000) *Mail and internet surveys: the total design method*. New York: John Wiley & Sons.
- Eck, R. van, en B. Kazemier (1988) Features of the hidden economy in the Netherlands. *Review of Income and Wealth*, 34(3), 251-273.
- Eck, R. van, en B. Kazemier (1989) *Zwarte arbeid; een empirische en methodologische studie*. Proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Europese Commissie (2007) *Undeclared work in the European Union*. Brussel: Europese Commissie.
- Goudswaard, K.P. en G.J.J. Heerma van Voss (2006) Handhaving in de sociale zekerheid. In: Michiels, F.C.M.A. en E.R. Muller (red.) *Handhaving. Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Deventer: Kluwer, 639-652.
- Kazemier, B. en R. van Eck (1986) De zwarte arbeidsmarkt; kansen voor kansarmen? *ESB*, 71(3576), 976-981.
- Kazemier, B. en R. van Eck (1992) Survey investigations of the hidden economy; some methodological results. *Journal of Economic Psychology*, 13(4), 569-587.
- Nederhof, A.J. (1985) Methods of coping with social desirability bias: a review. *European Journal of Social Psychology*, 15(3), 263-280.
- Renooy, P. (2007) Verschillende gezichten van zwart werk. *ESB*, 92(4523), 73.